

تحقیق دانش‌آموزی در کلاس تاریخ

امیر کلبعلی
دبیر تاریخ ناحیه ۱ کرمان

مقدمه

انجام پژوهش و تحقیق در کلاس و درس تاریخ علاوه بر اینکه می‌تواند تاریخ‌نگاری دانش‌آموزان را وسعت بخشد، زمینه علاقه‌مندی آن‌ها را به درس تاریخ و گذشته گرانسنگ این مرز و بوم به صورت اساسی فراهم می‌آورد و در بینش آن‌ها نسبت به این کانون معرفت (تاریخ) تحول پایدار و مثبتی ایجاد می‌کند. لذا بنا به این سخن معروف که می‌گوید: «در کشورهای عقب افتاده، با مرگ هر پیرمرد و هر پیرزن یک تاریخ در خاک دفن می‌شود»، بهتر است اساس و شالوده پژوهش دانش‌آموز در درس تاریخ بر پایه تحقیقات میدانی و تاریخ شفاهی و خصوصاً خاطرات نهفته در صندوقچه سینه‌های بزرگان فامیل باشد. بی‌شک از این رهگذر ده‌ها تجربه و عبرت و صدها پند خوب زندگی کردن به دست می‌آید. چه بسا خاطرات بزرگانی که به صورت مصاحبه جمع می‌شود، گاهی بهتر از ده‌ها سند کتبی، ما را به حقیقت جریانات تاریخی، خصوصاً تاریخ‌های محلی، نزدیک می‌سازد. البته تمامی تحقیقات دانش‌آموزی در درس تاریخ در قالب مصاحبه انجام نمی‌گیرند. بخشی به صورت کارهای عملی و تعدادی نیز از طریق مطالعات کتابخانه‌ای حاصل می‌شوند. همه موضوعات تحقیق نیز در یک جلسه توضیح داده نمی‌شوند، بلکه ابتدا همه آن‌ها را در یک برگه به صورت کلی در اختیار دانش‌آموزان می‌گذارم. سپس

در چهار جلسه هر مورد را به همراه شیوه اجرای آن با صبر و حوصله برای دانش آموزان توضیح می‌دهم و برای سؤالات احتمالی آنان نیز جواب قانع کننده ارائه می‌کنم.

کلیدواژه‌ها: آموزش تاریخ، تحقیق دانش آموزی

ضرورت انجام تحقیقات میدانی

مورخ [محقق] نباید فقط به کتابخانه‌ها رفت و آمد کند، بلکه باید بتواند در تماس با مردم، عواطف، هیجانات و تجربه‌های آنان را عمیقاً درک کند. او باید به‌عنوان انسان و شهروند، زندگی را شخصاً تجربه کند و برای بهبود آن پا به پای دیگران مبارزه کند و رنج ببرد. در این صورت، پس از مدتی درخواهد یافت نه تنها هیچ یک از تجربه‌ها و آزمون‌های شخصی وی برای پیشبرد پژوهش‌هایش بی‌فایده نبوده، بلکه در بهبود کیفیت آن نیز مؤثر واقع شده است. هر تاری از وجود او که در تماس با تجربه‌ها و رویدادهای زندگی واقعی به ارتعاش درآمده است، قادر خواهد بود بار دیگر به هنگام مطالعه گذشته، ضمن تماس با تجربه‌های همانند یا دست‌کم مشابه، به لرزش درآید (ایرنه مارو، ۱۳۷۱: ۳۳۴).

چگونگی اجرا

با گذشت سه هفته اول سال تحصیلی، به دانش‌آموزان اعلام می‌کنم که پژوهش و تحقیق در زندگی و پیشرفت جامعه اهمیت زیادی دارد و باعث تغییر نگرش ما نسبت به جهان می‌شود. خصوصاً تأکید می‌کنم که اگر ما خاطرات بزرگان خویش را که حاوی اطلاعات با ارزشی در زمینه مهارت‌های شخصی و شرایط سیاسی، اقتصادی، اجتماعی، اداری، فرهنگی جامعه دیروز بوده

است، گردآوری کنیم، کار ارزشمندی انجام داده‌ایم. همچنین سند بلااستفاده مثلاً از ۱۵۰ سال پیش در مورد خرید و فروش گندم یا مصالحه و آشتی بین دو طایفه متخاصم، اشیای تاریخی جالب و کتاب‌ها و مجلات تاریخی قدیمی موارد با ارزشی هستند که با حفظ آن‌ها، هم افتخارات درون خانوادگی و فامیلی شما از نابودی نجات می‌یابد، هم به گسترش تاریخ و فرهنگ غنی محلی خودتان کمک می‌کنید و هم از امتیاز تحقیق برخوردار می‌شوید.

پس از این مقدمه به دانش‌آموزان می‌گویم که ۲ مورد موضوع پیشنهادی برای انجام تحقیق شما در چهار جلسه اعلام می‌شود، درباره هر کدام توضیحی می‌دهم. سپس نحوه اجرای آن‌ها را بازگو می‌کنم و به دانش‌آموزان می‌گویم اکنون که هر ۲ مورد را کاملاً نوشتید و توجیه شدیدی یک هفته تا ده روز فرصت دارید موضوع مورد علاقه خود را برای انجام تحقیق اعلام کنید. ضمناً می‌گویم: «بچه‌ها، شما می‌توانید براساس میزان علاقه، امکانات و توانایی خودتان، حتی بیش از یک مورد را کار کنید و این فقط به تصمیم شما بستگی دارد.» پس از اینکه هر دانش‌آموز یک یا چند موضوع را انتخاب کرد، موضوع یا موضوع‌های مورد نظرش را برایش کاملاً توضیح می‌دهم.

مشکلات احتمالی

بسیاری از پدربزرگان و مادربزرگان و اصولاً مصاحبه‌شوندگان در تحقیقات میدانی، به‌خصوص اگر اولین باری باشد که باید به سؤالاتی از خاطرات گذشته خویش پاسخ دهند، به دلایل زیر از دادن پاسخ شفاف و واقعی خودداری می‌کنند:

۱. گذشت زمان و فراموشی اصل خاطرات

۲. ترس از پیامدها و عواقب ذکر خاطره. ممکن است مصاحبه‌شونده، دوست نداشته باشد دیگران اسرار شخصی او را بدانند.

۳. احتمال اظهار خاطرات له یا علیه شخص یا اشخاص.

۴. رعایت منافع گروهی، حزبی، سیاسی و...

۵. تعصبات ناسیونالیستی، قومی و مذهبی مصاحبه‌شونده.

بعضی از خانواده‌ها هم به رغم اینکه اسناد قدیمی و خانوادگی بسیار زیاد و مهمی در اختیار دارند، به دلیل تعصبات فامیلی، حاضرند آن‌ها را نابود کنند، اما به محققان و مراکز اسناد تحویل ندهند.

پرسش‌های شناسنامه‌ای مصاحبه

به سؤالاتی گفته می‌شود که درباره هویت مصاحبه‌شونده مطرح می‌شوند؛ مانند نام و نام خانوادگی، سن، شغل، میزان تحصیلات، آدرس، شماره تماس، جنس و نسبت وی با محقق. این نوع سؤالات را معمولاً قبل از مطرح کردن سؤالات اصلی از مصاحبه‌شونده می‌پرسند. البته بعضی معتقدند، بهتر است پرسش‌های شناسنامه‌ای در پایان مصاحبه پرسیده شوند؛ زیرا اگر در ابتدای مصاحبه پرسیده شوند، مصاحبه‌شونده به دلایلی که ذکر شد، از دادن پاسخ‌های واقعی و درست (به دلیل احتیاط) طفره می‌رود.

موضوعات پیشنهادی و نحوه اجرای آن‌ها

۱. ذکر خاطرات جالب (تلخ و شیرین) از زبان پدربزرگ یا مادربزرگ و یا یکی از بزرگان فامیلتان

نحوه اجرا: خاطرات زندگی گذشته بزرگان ما خیلی جالب و عبرت‌آموزند و

گاهی مایه تعجب ما می‌شوند. از لابه‌لای همین خاطرات اوضاع اجتماعی، فرهنگی، سیاسی و اقتصادی، و روحیات، ادبیات عامیانه و حتی تاریخ‌های محلی و میراث‌های فرهنگی برای ما روشن می‌شوند.

به بزرگان خویش مراجعه کنید و با طرح سؤال، خاطره‌های جالب آن‌ها اعم از شیرین و تلخ را یادداشت کنید.

۲. داستان قدیمی و محلی از زبان بزرگان فمیل

نحوه اجرا: داستان‌ها علاوه بر اینکه جنبه سرگرمی دارند، اوضاع اجتماعی، وضعیت زندگی، روحیات، رنج‌ها، بیدادگری‌ها، ناجوانمردی‌ها و جوانمردی‌ها، آداب و رسوم، مشکلات و شادی‌های گذشتگانمان را شرح می‌دهند. حتی داستان‌ها گاهی جنبه آموزشی و پرورشی دارند و پیران سال خورده برای اینکه بچه‌هایشان را به‌طور غیرمستقیم آموزش بدهند از زبان داستان استفاده می‌کردند.

به بزرگان خودتان مراجعه کنید و هرگونه داستان قدیمی را که آن‌ها به یاد دارند، با ادبیات خودشان بنویسید، یا آن را ضبط کنید و یا از آن‌ها فیلم بگیرید. ضمناً تایپ کردن داستان خودتان را به هیچ‌وجه به دیگران ندهید اگر نمی‌توانید خودتان تایپ کنید و همان طوری که نوشته‌اید، بیاورید. زیرا گاهی افرادی که داستان شما را تایپ می‌کنند، متأسفانه آن را به اسم خودشان ذخیره و سپس منتشر می‌کنند.

۳. تحقیق کتابخانه‌ای درباره موضوعات کتاب درسی تاریخ

نحوه اجرا: اگر کسی خواست به این روش تحقیق کند، ابتدا باید یک مطلب را از کتاب پیشنهاد دهد؛ مثلاً یک شخصیت، یک قرارداد تاریخی یا یک اصطلاح (مشروطه، پروتستان، شاتن‌ها، و...). سپس به کتابخانه برود و کتاب‌هایی را که (حدود سه کتاب)

به او معرفی می‌کنم، بگیرد و مطلب خویش را از آن‌ها استخراج کند و روی کاغذ بنویسد (البته نحوه گردآوری مطلب از داخل منابع را به او آموزش می‌دهیم).

۴. اجرای پرسش‌های «اندیشه و جست‌وجو» و جست‌وجوی کتاب درسی تاریخ

نحوه اجرا: در پایان هر درس از درس‌های کتاب تاریخ شما، یک یا چند پرسش تحت عنوان «اندیشه و جست‌وجو» آمده است. چنانچه تمایل دارید، ابتدا آن‌ها را مطالعه کنید و اگر توانایی انجام آن‌ها را دارید، اعلام کنید تا راهنمایی کافی در مورد نحوه اجرای آن ارائه دهم.

۵. خاطراتی از یکدست کردن لباس‌ها و کشف حجاب رضاشاه از زبان بزرگان فمیل

نحوه اجرا: پدر بزرگان و مادر بزرگان ما و شما، هنگامی که رضاشاه دستور یکدست کردن لباس‌ها و کشف حجاب را صادر کرد، احتمالاً جوانانی ۱۴ یا ۱۵ ساله بیش نبوده‌اند. لذا شما به آن‌ها مراجعه کنید و خاطراتشان را در این زمینه با ذکر مشخصات مأمور یا مأمورانی که این طرح را اجرا می‌کردند، احیاناً مقاومت‌های مردمی که در مقابل طرح صورت می‌گرفت و زمان و مکان اجرای طرح، یادداشت کنید. اگر هم عکس یا اعتراض کتبی موجود است، بیاورید. دقت داشته باشید که همه مطالب گفته شده را یادداشت کنید و چیزی را از قلم نیندازید.

۶. ارائه خلاصه کتاب تاریخی (یا یک فصل یا یک بخش) در کلاس به مدت ۲۰ دقیقه

نحوه اجرا: اگر دوست دارید این مورد را انجام دهید، اعلام آمادگی کنید تا به شما یک کتاب تاریخی ساده و کم‌حجم معرفی کنم. شما ضمن مطالعه آن را خلاصه کنید تا پس از هماهنگی و گرفتن وقت، به مدت ۲۰ دقیقه کارتان را در کلاس ارائه دهید. ضمناً هنگام

ارائه کار، کتاب را نیز به کلاس بیاورید.

۷. اجرای نمایش تاریخی در کلاس

نکته: نمایش تاریخی، نوعی بازی تربیتی است و اگر خوب اجرا شود، مفید و آموزنده خواهد بود. موضوع نمایش باید به درس تاریخ مربوط باشد. در حقیقت اجرای نمایش باید کار کتاب درسی را تکمیل کند (کامران مقدم، ۱۳۵۸: ۴۶). نمایش تاریخی علاوه بر جذابیت باید حاوی پیام باشد و با روحیات جوانی دانش‌آموزان مطابقت داشته باشد؛ یعنی شورانگیز و پرهیجان باشد. بنابراین، بهتر است موضوعاتی برای اجرای نمایش تاریخی انتخاب شوند که هم دانش‌آموز را بیشتر به تاریخ علاقه‌مند سازند و خاطره‌ای خوش از کلاس تاریخ در ذهن او به یادگار بگذارد، و هم به سهولت قابل اجرا باشند و دست‌وپاگیر و هزینه‌بر هم نباشند. بهترین موضوع برای این کار ریشه‌های تاریخی ضرب‌المثل هاست؛ برای مثال، ریشه تاریخی ضرب‌المثل‌های «چاه مکن بهر کسی، اول خودت دوم کسی» و یا «خر ما از کرگی دم نداشت».

نحوه اجرا: اگر تمایل دارید کار تحقیقی خودتان را به‌صورت گروهی و در قالب نمایش تاریخی اجرا کنید، باید چهار یا پنج نفر داوطلب شوند و یک گروه تشکیل دهید. پس از تشکیل گروه، دیالوگ و متن نمایش در اختیار شما قرار می‌گیرد (توسط دبیر تاریخ) و شما پس از تقسیم کار آن را طی چند جلسه با هماهنگی مسئولان مدرسه در کلاس تمرین می‌کنید. هنگامی که کارتان آماده شد (قبل از اجرای نهایی در کلاس)، آن را مورد بازبینی قرار دهید و ضعف‌های آن را اصلاح کنید. پس از آن در کلاس در حالی که سایر بچه‌ها در حالت کنفرانس نشسته‌اند و صحنه را آماده کرده‌اید، آن را اجرا کنید. در این میان یک نفر از نمایش فیلم‌برداری کند و پس از اینکه فیلم را میکس کردید، نسخه‌ای از

آن را روی سی دی به عنوان مدرک کارتان تحویل دهید.

۸. ارائه اسناد قدیمی بلااستفاده خانوادگی و خصوصی

نکته: متأسفانه بسیاری از خانواده‌ها به دلیل تعصبات قومی و قبیله‌ای و یا ناآگاهی و پایین بودن سطح فرهنگی، از دادن اسناد بسیار باارزش خانوادگی که برای خودشان هیچ ارزشی ندارد، خودداری می‌کنند. در این مورد دبیر تاریخ باید از دانش‌آموزان بخواهد که اسناد را اسکن کنند و تحویل دهند. قبل از توضیحات اجرایی،

دبیر باید چند سند قدیمی را با حوصله به دانش‌آموزان نشان دهد تا با نمونه کار آشنا شوند. همچنین مثالی از شیوه مراجعه محققان به این اسناد می‌زنیم.

ارزش اسناد خصوصی: اسناد خصوصی با آنکه جزو اسناد روش تحقیق سندی هستند، در روش تحقیق توصیفی نیز به کار می‌آیند. زیرا محقق با مطالعه نامه‌ها و سرگذشت فرد یا افرادی که آن‌ها را مشاهده کرده است، از وضعیت آن‌ها آگاهی عمیق‌تری به دست می‌آورد (نوذری، ۱۳۸۵: ۲۰۵-۲۰۴).

نحوه اجرا: در زمان‌های قدیم بزرگان

نمایش تاریخی، نوعی بازی تربیتی است و اگر خوب اجرا شود، مفید و آموزنده

خواهد بود. موضوع نمایش باید به درس تاریخ مربوط باشد. در حقیقت اجرای

نمایش باید کار کتاب درسی را تکمیل کند

و نیاکان ما اگر باغی یا زمینی را خرید و فروش و یا مصالحه می‌کردند، روی برگه‌ای می‌نوشتند و ریش سفیدان و معتمدان و گاهی والی و مباشر آن‌را با مهر شخصی مخصوصی که داشتند، تأیید می‌کردند یا ممکن بود فردی از راه دور برای خانواده‌اش نامه‌ای نوشته باشد (هنگام سربازی، تجارت یا زیارت). اگر نوشته‌هایی از این دست در منزل دارید که برایتان کاربرد و ارزش اقتصادی و اداری ندارد، آن‌ها را به مراکز اسناد برای استفاده محققان و پژوهشگران ارائه دهید. اما اگر خود و خانواده‌تان احساس می‌کنید اسناد مذکور به هر دلیلی باید در منزلتان بمانند، لطفاً از آن‌ها اسکن بگیرید و آن‌را تحویل دهید.

۱۰. دفتر حساب بدهکار و پستانکار مغازه و

یا فعالیت‌های تجاری پدر بزرگ

نحوه اجرا: دقت و تأمل در قیمت کالاها در یکصد سال گذشته، وضعیت زندگی اقتصادی گذشتگان را برای مارو شن می‌سازد. لذا اگر پدر بزرگتان مغازه‌دار یا تاجر بوده است، می‌توانید دفتر فعالیت‌های اقتصادی وی را برای مطالعه و بررسی قیمت کالاها و تغییرات و افزایش آن‌ها به کلاس بیاورید. در دفاتر بدهکار و پستانکار مغازه‌ها در قدیم نام افراد نیز نوشته می‌شد. حتی تاریخ و روز انجام معاملات را نیز ثبت می‌کردند. مطالعه این دفاتر به ما نشان می‌دهد که وضع اقتصادی مردم چگونه بوده است. در طول یک ماه از چه تاریخی مردم بیشتر شروع به خرید نسبه اجناس از مغازه می‌کردند و مهم‌ترین مایحتاج آن‌ها چه بوده است. همچنین اگر بتوانیم قیمت آن زمان کالاها را با امروز مقایسه کنیم، می‌توانیم میزان افزایش قیمت هر کالا را نسبت به امروز دریابیم و از آن اطلاعات اقتصادی کسب کنیم.

پی‌نوشت

1. book-worm

